

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:2 • 2002

Debatt

Begreppet kulturarv – något för historievetenskapen?

Av Björn Horgby och Dag Lindström

Historisk användning av begreppet

Under senare tid har begreppet kulturarv fått en framträdande roll, både i politiska och akademiska sammanhang. Det är inte första gången i den svenska historien som arvet från gångna tiders kultur uppmärksammas. Under stormaktstiden odlades ett omfattande intresse för det förflutna. Det tog sig uttryck dels i göticismen och dess mytiska förhärligande av Sveriges och svenskarnas forntid, dels i ett ivrigt insamlande och dokumenterande av de sk antikviteterna eller fornsakerna. Runinskrifter, medeltida handskrifter, liksom allehanda materiella lämningar och monument dokumenterades och samlades in. Det var i det sammanhanget som det svenska riksantikvarieämbetet grundades liksom exempelvis antikvitetskollegium, vars uppgifter senare övertogs av Kungliga Biblioteket och Vitterhetsakademien. Såväl Riksarkivet som Kungliga Biblioteket organiserades i fastare former under 1600-talet. Det mesta av denna verksamhet syftade direkt eller indirekt till att legitimeras och förhärliga stormaktsväldet. Samtidigt resulterade mycket av stormaktstidens antikvariska arbete i samlingar och dokumentationer av skrifter och monument, vilka utgör grundläggande beståndsdelar av vad vi även idag betraktar som "vårt nationella kulturarv".¹

Begreppet kulturarv började användas under senare delen av 1800-talet. Vid denna tid och inte minst vid det förra sekelskiftet var hänvisningarna till kulturarvet delvis ett konservativt uppehållande försvar. Emigrationen och industrialismen hotade bondekulturen. Institutioner som Nordiska museet och Skansen tillsammans med den framväxande folklivsforskningen exoticiserade det förgångna när man bland annat utsåg Dalarna till arketyper för "det svenska". Den romantiska konstruktionen av nationen och det fosterländska

1. Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, Stockholm 1975, s 235ff; Kari Tarkiainen, "Det svenska kulturarvet i arkiven" och Ulla Ehrensverd m fl "Kungliga biblioteket", i Ulla von Schultz (red), *Sveriges kulturarv. Att förvalta det förflutna*, Stockholm 1999.

ingick i samma typ av kulturarvsdiskurs.² Ett annat exempel på ett kulturarv med regional förankring är Birgittakulten i Östergötland. Med hänvisning till det egna helgonet kunde en speciell status hävdas i det nationella projektet – kulturarvet. Som ytterligare exempel på hur regionala särdrag mobiliserades kan den romantiska vurmen för finnkulturen i norra Värmland nämnas.

Det förra sekelskiftets, liksom stormaktstidens, intresse för det svenska kulturarvet var mycket tydligt ideologiproducerande till sin karaktär. Strävanden var att bygga upp en nationell (eller ibland regional) identitet i syfte att stärka inre sammanhållning och endräkt, men också att ge den egna staten och nationen status i mötet med andra. Dessa strävanden var givetvis avgörande för utformandet och valet av de beståndsdelar som skulle ingå i kulturarvet.

Det nutida kulturarvet har fått ett något annorlunda innehåll än det förra sekelskiftets. Till exempel finns det numera ett industriellt kulturarv, som med en lätt överdrift kan sägas bestå av industribyggnader som inte längre används för sitt ursprungliga syfte. Inom museivärlden och i politiken har man länge talat om bevarandet av kulturarvet, men nu håller kulturarvet också på att bli en akademisk disciplin. Vid Linköpings universitet byggs ett nytt forskningstema upp. Namnet är Tema Kulturarv och kulturproduktion (Tema Q). Sedan några år bedriver Linköpings universitet också grundutbildning förlagd till Vadstena inom "Det kulturella arvet". I december 1997 inrättade Linköpings universitet också ett Centrum för studier av det industriella kulturarvet, förlagt till Campus Norrköping.

Tema Q har som syfte att öka kunskapen om kulturen och dess betydelse i samhället. Det ska också "bidra till att stärka för kulturområdet gemensamma och gränsöverskridande perspektiv". Tema Q ska samtidigt vara inriktat mot kultur som praktikfält snarare än som ett fält definierat av olika kulturobjekt.³ Verksamheten vid Tema Q är indelad i olika forskningsområden, varav *Kulturarv och kulturförmedling* är det område som har tydligast anknytning till historieforskning. Med hänvisning till bland annat den ökade internationaliseringen och migrationen, medias förändrade roll, "marknadsföring", samt att centrala kulturtraderande institutioner som skola, kyrka och lokalsamhälle, ska ha blivit relativt svagare, konstateras att de nationella ra-

2. Svante Beckman, "Vad vill staten med kulturarvet", i *Kulturarvet, museerna och forskningen*. Rapport från en konferens. Stockholm 1999, s 32–33f; Bo G Nilsson, *Folkhemmets arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar*, Stockholm 1996; Jonas Anshelm, "Inledning", i Jonas Anshelm (red), *Modernisering och kulturarv*, 1993, s 1 off.

3. *Tema Kulturarv och kulturproduktion*, Linköpings universitet, Linköping, 2000, s 2.

marna för kulturarvspolitiken har kommit i nytt ljus och att nya frågor väcks om det offentliga ansvaret och målsättningarna i fråga om kulturarvet. Denna del av Tema Q motiveras utifrån behovet av kunskap om hur kulturella arv och kulturella identiteter skapas, förmedlas, förändras, brukas och missbrukas. Vidare ska inom temat analyseras vad kulturella arv är, hur de traderas och värderas, vilken roll kulturella arv spelar, hur samspelet mellan olika historieförmedlande institutioner ser ut, vilka samhällsuppgifter kulturarven har, vilka nya former som växer fram och hur den allmänna historiepolitiken utvecklas.⁴

Detta akademiska intresse för begreppet kulturarv ligger till grund för vår artikel. Vad vi framför allt vill diskutera är möjligheten att ge begreppet en vetenskaplig tillämpning.

Kulturarvet och bevarandediskursen

David Lowenthal har i *The Heritage Crusade and the Spoils of History* (1998) uppmärksammat hur intresset för arv i olika bemärkelser under senare år formligen har exploderat. Han beskriver till och med detta intresse i termer av en kvasireligiös kult. Det är uppenbart att Lowenthal betraktar arv som ett mångtydigt och ur vetenskaplig synpunkt problematiskt begrepp.⁵ I anslutning till Lowenthal kan konstateras att vi har olika typer av förbindelser till det förflutna – historia, traditioner, minne, myter och arv.⁶ En jämförelse mellan begrepp som kulturhistoria, kulturella traditioner och kulturarv belyser omedelbart det problematiska i det senare begreppet. Kulturhistoria kan definieras som ett delområde inom historieforskning och historieskrivning. Kulturella traditioner och kollektiva minnen har som begrepp inte den värde-dimension som gärna åtföljer kulturarv. Samtidigt inbegriper dessa begrepp inte självklart de materiella lämningar och spår som i regel anses ingå i kulturarvet. Åtminstone i en vardaglig förståelse är begreppet kulturarv värderande. En förutsättning i den vardagliga förståelsen av kulturarv är att det i alla fall av någon betydelsefull grupp i samhället anses värt att bevara. Det är inte svårt att ge exempel på kulturella traditioner som inte nödvändigtvis är värda att bevara eller som till och med anses nödvändiga att bryta. De, till vilka arvet överlämnats, har egentligen inte själva rätt att avgöra om det ska förvaltas eller inte. Kommande generationer kan utkräva ansvar för sådana

4. Tema Kulturarv och kulturproduktion 2000, s 6.

5. David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge 1998.

6. Lowenthal 1998, s 3.

underlåtenheter. Själva begreppet används ofta också med uttalade eller outtalade hänvisningar till fasta värden som bör upprätthållas och bevaras. Särskilt värdefullt och omhuldat blir detta kulturarv då det riskerar att glömmas bort. Det finns knappast något starkare skäl för bevarande av traditioner och artefakter än att de tillhör vårt kulturarv. Kulturarvets värde tenderar uppenbarligen att stiga med ökande gå-förlorat-risk.

Den exakta innebörden i kulturarv är inte alldeles uppenbar och begreppet används, liksom begreppet kultur, ofta på ett oprecist sätt. En snäv tolkning är att uppfatta kulturarvet som ett försvar för en traditionell finkultur. Till exempel har Den Antika Bildningen lyfts fram som en väsentlig del av kulturarvet. Till samma kulturarv hör den skönlitteratur som skrivits av författare som August Strindberg och Selma Lagerlöf. Däremot innefattades inte skillingtrycken och kolportageromanerna – det vill säga massmarknads-litteraturen – i denna konstruktion. Den masskulturella avgränsningen medförde att även stumfilmen *Körkarlen* vars manuskript skrevs av Lagerlöf uteslöts ur kulturarvet. Samma åtskillnad innefattade konstnären Anders Zorn, men inte luffaren Brokiga Blad, som försörjde sig på att måla tavlor med i stort sett samma motiv. Brokiga Blad lär vara den målare i Sverige som har efterlämnat kvantitativt störst produktion.⁷

En sådan bestämning av begreppet är inte fruktbar vare sig för historisk eller annan vetenskaplig forskning, eftersom kriterierna för vad som innefattas och utesluts till största delen utgår från kulturellt definierade smak-kriterier. Kriterierna för god respektive dålig smak avgör avgränsningen av finkulturen. Massmarknadens kulturella uttryck ses i ett sådant perspektiv som dålig kultur och ingår därför inte i kulturarvet. Däremot är det möjligt och fruktbart att problematisera smakkriterierna. Syftet blir då att kritiskt undersöka hur denna typ av kulturarv är konstruerat. Vem har konstruerat det och i vilket syfte?

Begreppet kulturarv kan ges en vidare innebörd genom att kultur-begreppet vidgas till att innefatta inte bara finkulturen utan även den folkliga kulturen. I grunden är utgångspunkterna dock desamma. I kulturen och det kulturella arvet ingår sådant som kan betraktas som genuint och värdefullt till sin karaktär. En sådan vidare tolkning, innefattande folkulturen, tillämpades redan vid det förra sekelskiftet av Skansenandans upprätthållare. Med Jonas Anshelms ord skapades ”i hägnet av nationalismen [...] ett politiskt bruk av kulturarvet som bålverk mot samhällsupplösande tendenser

7. Jfr Beckman 1999, 47ff.

[...] Återställandet av folkets och nationens autentiska historia blir huvud-uppgiften”.⁸ Peter Burke har visat hur den folkliga kulturen egentligen redan från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet blev föremål för de intellektuellas intresse runt om i Europa. Den folkliga kulturen började dokumenteras och samlas in av en elit som fann den exotisk, pittoresk och fascinerande. Återupptäckten av den folkliga kulturen förutsatte att den bildade eliten alltmer hade distanserat från det folkliga, samtidigt som den folkliga kulturen kunde fylla en roll i såväl estetiska som intellektuella och politiska projekt.⁹ Ett tidigt svenskt exempel på intresset för den folkliga kulturen är den ärkekonserveriva Ydredrotten Leonhard Fredrik Rääf, som började att samla in folklivsmaterial under den första hälften av 1800-talet.¹⁰

Det var denna betoning av den folkliga kulturen som styrde uppbyggnaden av ämnet folklivsforskning. Här studerades till en början en förgången, företrädesvis förlorad, vardagskultur, som skulle bevaras för framtiden av folk-livsforskningen. Nu utgjorde skillingtrycken en viktig del av kulturarvet – men ännu inte den kommersiella kulturprodukten *Körkarlen*. Bevarandeperspektivet tydliggjordes när bland andra Mats Rehnberg vid Nordiska museet vidgade fältet från att enbart beröra allmogekulturen till att också innefatta arbetarkulturen. 1945 började Rehnberg att samla in yrkesminnen. De yrken som utvaldes först var statare, sågverksarbetare och rallare. Till viss del var det yrken som samtiden uppfattade som hotade och som på så sätt skulle bevaras för framtiden. De publicerade minnesböckerna infogades även i berättelsen om vägen från ”det gamla onda klassamhället” till det ”moderna folkhemmet”. Genom att blicka tillbaka på den sociala misären och orättvisorna i det förflutna framstod nuet som så mycket bättre.¹¹

Bevarandeperspektivet – eller om man vill bevarandediskursen – i både den snävare och vidare meningen medförde att begreppet kulturarv fick en tillbakablickande karaktär. Det fanns en tendens att betona det genuina och ursprungliga, att exotisera och trevligfiera det förgångna samt att råta ut alla motsättningar.¹² Det svensk-nationella projektet stod ovanför sådant som klassmotsättningar.¹³ Konstruktionen handlade dessutom snarare om en kul-

8. Anshelm 1993, citerat s 11, se även s 12.

9. Peter Burke, *Folklig kultur i Europa 1500–1800*, Stockholm 1983, s 17–37, 313–18.

10. Tore Wretö, *Ydrekungen. En bok om Leonhard Fredrik Rääf*, Hedemora 1990.

11. Nilsson 1996.

12. Jfr Beckman 1999, s 29ff, 37.

13. Om museerna och det historiskt-nationella projektet, se Stefan Bohman, ”Historia, museer och nationalism”, *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*, Stockholm 1999, s 97, och Nilsson 1996.

tur som befann sig ur bruk än om en kultur som var i bruk eller om kultur i förändring.

I likhet med den finkulturella definitionen ställdes det kulturella arvet i motsatsställning till andra kulturella uttryck, som inte bedömdes tillhöra kulturarvet eller som ansågs ha en mindre central plats i kulturarvet än den som omhuldades. Tidsfaktorn – avståndet mellan den kultur som var ur bruk och nuet – var ofta betydelsefull när något skulle upphöjas till kulturarv. Även marknadens kulturella uttryck sorterades bort. Sannolikt har detta bidragit till att åtskilliga moraliska panikreaktioner har riktats mot nya ungdomsstilars kulturella uttryck – alltifrån den kommersiella filmen, via dansbaneländet, till den sexuellt utlevande rock'n'rollen och så vidare.¹⁴ Det ordnade, välbekanta förflutna stod mot det oordnade, främmande nuet.

Även här aktualiseras alltså frågan om vem som konstruerar denna typ av kulturarv. Vem bestämmer över vad som är och blir ett kulturarv? Som vi ser det fungerar hänvisningarna till ett gemensamt förgånget kulturarv som en exkluderande maktstrategi. Det är en maktstrategi som bland annat exkluderar den alltför marknadsbundna kulturen (det vill säga ungdoms- och populärkulturen); likväl som den elitistiska avantgardekulturen (som är alltför svårtillgänglig och oppositionell). Det är också en strategi som skyler över motsättningar och konflikter i samhället.¹⁵

Inom den traditionella folklivsforskningen (grovt sett före 1970-talet) gjordes en uppdelning mellan andlig och materiell kultur.¹⁶ Denna indelning har fått stora återverkningar för hur bevarandet av kulturarvet har praktiserats. Den andliga kulturen handlar om föreställningsvärlden, medan den materiella kulturen behandlar så kallade kulturella artefakter. Den moderna etnologin övergav till viss del studiet av den materiella kulturen, vilken i stället tillföll museerna och de andra bevarandeinstitutionerna. Tudelningen bidrog till att dessa prioriterade definitionen av kulturarv som kulturella artefakter, vilka behövde bevaras. De kulturella artefakterna bestod av människoskapade (det vill säga kulturella) lämningar från det förflutna. Artefakterna kunde vara redskap och maskiner, byggnader, äldre former av infrastruktur (till exempel vägar), så väl som konstföremål av "högt kulturhistoriskt värde". En slagning på Libris visar att det finns ett stort antal verk som

14. Om moraliska panikreaktioner, se t ex Jonas Frykman, *Dansbaneländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*, Stockholm 1988.

15. Jfr Beckman 1999 och Bohman 1999, s 98f.

16. Nilsson 1996, s 29, 34f.

behandlar kulturarvet ur en sådan aspekt. Ett illustrativt exempel är boken *Vägen som kulturarv* (1999). Dess syfte är att mindre vägar som bedöms ha höga natur- och kulturvärden ska bevaras. Någon klar definition av vad som menas med detta ges inte. Författarna definierar kulturvärdet så här:

En vägmiljö bedöms [...] som värdefull, om den är tydligt anpassad till omgivande natur- och kulturlandskap och till exempel har milstolpar, väghållningsstenar, stenmurar, slätterpräglad vägkantsflora, äldre träd och andra spår som tyder på en lång historisk användning och traditionell skötsel.¹⁷

Styrande kriterier för en bedömning av en vägs värden kan enligt samma källa vara ålder, kontinuitet och helhet.

Kulturvärdet stiger alltså med tilltagande ålder och utsmyckning. Det ska också vara unikt och genuint. Denna typ av bedömning av kulturvärdet liknar det tidiga 1900-talets strävan efter att finna det *autentiska* – det vill säga det nationellt ursprungliga och oförstörda kulturelementet.¹⁸ Det går inte heller att bortse från att kulturvärdet inrymmer en estetisk dimension. Därför duger inte Brokiga Blad. Han producerade "dålig konst". På motsvarande sätt kan industrilandskapet i Norrköping infogas i ett industriellt kulturarv, eftersom byggnaderna och det strömmande vattnet onekligen har ett estetiskt värde. Närbelägna Skärblacka pappersbruk lär inte omvandlas på samma sätt till säte för universitet eller IT-företag, eftersom byggnaderna är alltför förknippade med den stinkande lukten från företaget. Dessutom ligger pappersbruket fel. Det är inte heller troligt att Barsebäcks kärnkraftsverk kommer att få en sådan roll.

Begreppet kulturvärde tar utgångspunkt i samma smakkriterier som vi har behandlat ovan. Den vetenskapliga forskningen måste problematisera kulturvärdet på samma sätt som begreppet smak. Då blir kulturvärdet ett intressant forskningsobjekt.¹⁹

Sammanfattningsvis är de definitioner som har sin utgångspunkt i bevarandediskursen vetenskapligt ohållbara, eftersom de inte problemati-

17. Christina Almqvist och Per Lindegård, *Vägen som kulturarv. Värdefulla vägar och vägmiljöer i Kalmar län*, Oskarshamn 1999, s 11, 35, 52ff. Museologins förkärlek för artefakter påpekas även av Annika Alzén och Magdalena Hillström, "Inledning", i *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*, Stockholm 1999, s 9. Se även Beckman 1999.

18. Nilsson 1996, s 39f, jfr Göran B Nilsson, "Fetischism och rationalism i kulturpolitiken", i Anshelm 1993.

19. Jfr Svante Beckman, "Om kulturarvets väsen och värde", i Anshelm 1993, s 62ff och 96ff.

serar urvalsprocessen. En risk som påtalas av Stefan Bohman är att bevarandeperspektivet leder till en strävan efter att förstärka den nationella identiteten. I sin tur resulterar detta i en fokusering av vissa händelser och artefakter. En konsekvens av detta är att museerna och andra bevarandeinstitutioner väljer stereotyper som representerar de teman man vill lyfta fram i det nationella bygget. Man väljer därför att lyfta fram den "goda" och "didaktiska" historien.²⁰ Ur ett vetenskapligt perspektiv skulle ett sådant förhållningssätt leda till ideologiproduktion.

Även Svante Beckman utdefinierar bevarandediskursens förutsättning att enbart se kulturarvet som något positivt ur det förflutna.²¹ En förutsättning för denna trevligfiering är att man skiljer mellan ett nu och ett då, som utgör varandras kontraster. I samband med att minnesmaterial samlades in i Sverige och Norge under efterkrigstiden aktualiserades denna typ av problem. Berättarna som var födda under den andra hälften av 1800-talet eller det tidiga 1900-talet satte in sina personliga minnen i en samhällelig berättelse som handlade om välfärdsstatens framväxt. Detta innebar att deras barndom gärna framstod som mörk. Därutöver handlade berättelserna oftast om kampen för att få en plats i ljuset. Informanter som intervjuades efter att välfärdsstaten blivit problematisk (det vill säga i slutet av 1980-talet och på 1990-talet) kunde i slutet av sina berättelser också återvända från ljus till mörker.²²

En vetenskaplig definition av begreppet kulturarv

En vetenskaplig definition av begreppet kulturarv måste frigöra sig från bevarandediskursen. Som vi tidigare poängterat är diskursen som sådan ett intressant forskningsobjekt. Det innebär att själva konstruktionen och inkluderings- och exkluderingsprocessen problematiseras. Därmed tillbakavisar vi också den position som förekommer i diskussionen: att kulturarvet finns i sig och inte är en konstruktion. Ett sådant synsätt innebär att man enbart behöver identifiera kulturarvet och bevara det. Till exempel menar företrädare för det finkulturella synsättet att det finns fasta, oföränderliga värden och en tydlig identifierbar tradition.²³ Än mer tivelaktigt blir det

20. Bohman 1999, s 98–101.

21. Beckman 1993, s 76f.

22. Beckman berör detta problem analytiskt, men hänvisar det inte till någon empiri, se Beckman 1993, s 77. För en koppling till minnesmaterial, se Anne Eriksen, "Livets gode och livets mørke – erfaring og tolkning i autobiografisk materiale", i *Nordnytt* 1990 nr 41, även Eva Hesselgren & Björn Horgby, "Är 'muntlig historia' något för historisk arbetslivsforskning?", i *Rig* 1992, s 102.

23. Jfr Anshelm 1993, s 14f, som behandlar detta värdeobjektiva respektive värderelativistiska synsätt. Se även Nilsson 1993.

naturligtvis om den akademiska forskningen förväntas, eller själv tar på sig rollen, att skapa och forma kulturarv och kulturella identiteter. Med andra ord tar på sig den roll som ideologiproducenter som vi vill varna för.

När kulturarvet förknippas med förstärkning av identiteter är Bohmans kritik av det ideologiproducerande perspektivet betydelsefullt. Kollektiva identiteter formas i en konstruktionsprocess där man betonar både de erfarenheter, som är gemensamma för kollektivet och som bär upp identiteten, och de erfarenheter, som avgränsar den specifika identiteten från andra identiteter.²⁴ Kulturarvsforskningen bör inte konstruera identiteter, utan i stället analysera och dekonstruera identiteter.²⁵

Utgångspunkten för en vetenskaplig definition bör vara att peka ut och avgränsa det vetenskapliga fält där kulturarvsforskningen kan utspela sig. Bevarandediskursens genomslag i den offentliga diskussionen försvårar dock den vetenskapliga definitionen av begreppet.

Innehållsmässigt har forskningen under senare år gjort försök att definiera begreppet kulturarv "som en komplex förståelse av [...] ett socialt fenomen bestämt av sociala, politiska och kulturella förhållanden".²⁶ En sådan definition är alltför oprecis, för att vara vetenskapligt användbar. Man har även betonat kulturarvets identitetsskapande funktion²⁷ samt menat att kulturarvet utgör "våra samlade erfarenheter" eller vårt "kollektiva minne".²⁸ Den sistnämnda definitionen innebär att kulturarvet är detsamma som "summan av kulturmönster och kulturalster (såväl materiella som immateriella) som övertagits från föregående generationer".²⁹ Dessa definitioner får begreppet kulturarv att likna begreppet kulturhistoria. Skillnaden mellan begreppen är själva arvsfunktionen.

Ovanstående definitioner av begreppet kulturarv lider alla av brist på analytisk precision. I viss mån kan man dock använda dem för att avgränsa fältet. Även för en sådan avgränsning är definitioner av begreppet som kollektivt minne eller som ett kluster av olika beståndsdelar problematiska. Ett kluster

24. Se Zygmunt Bauman, *Att tänka sociologiskt*, Göteborg 1992.

25. Jean-François Battail, Kommentar till Stefan Bohmans paper, i *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*, Stockholm, 1999, s 107.

26. Alzén & Hillström 1999, s 9.

27. Alzén & Hillström 1999, s 14.

28. Keith Wijkander, Kommentar till Svante Beckmans paper, i *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*, Stockholm 1999, s 91, även Per Sörbom, "Förord", i Ulla von Schultz (red), *Sveriges kulturarv. Att förvalta det förflutna*, Stockholm 1999, s 5.

29. Beckman 1993, s 63.

har inga tydliga gränser, utan består av vad man väljer att innefatta i begreppet – utan att varje beståndsdel problematiseras. Avgränsningen av kulturarvet som kollektivt minne är inte heller tillräckligt tydlig. Det finns även andra skäl, som vi återkommer till nedan, till varför vi väljer att avvisa kollektivt minne.

Jonas Anshelm har med hjälp av tre definitioner försökt avgränsa fältet snävare. Tekniskt innebär kulturarvet en överföring av ”kulturstoff” från generation till generation. Funktionellt definieras kulturarvet som ”den del av ett traderat kulturstoff som skapar kulturell självförståelse, kontinuitet, identitet och sammanhangsförståelse”. Den tredje definitionen är en klusterdefinition, som utgörs av ”summan av det materiella och immateriella” kulturstoff som är inrättat, identifierat, markerat, värderat eller behandlat som kulturarv.³⁰

Den första av dessa definitioner medför att kulturarvet på ett alltför förenklat sätt uppfattas som just överföring från tidigare generationer. Det är en definition som inte tar hänsyn till att kulturarvet konstrueras i samtiden. Det är också en skenbart enkel men i praktiken alltför oprecis definition. Den andra och den tredje definitionen är brukbar om man är intresserad av hur bevarandediskursen har konstruerat kulturarvet, men de är uppenbart påverkade av bevarandediskursen. Anshelm använder själv den tredje definitionen. Även Svante Beckman ansluter sig till detta synsätt. Bland annat menar han i en Bourdieuinspirerad tolkning att det institutionella kulturarvet – det vill säga bevarandediskursen – utgör källa till det kulturella kapitalet. Svante Beckman är visserligen kritisk till bevarandediskursen, men väljer ändå att definiera begreppet kulturarv på ett sätt som inte är frigjort från bevarandediskursen.³¹

Kulturarvsforskningen berör två fält. Det första behöver inte definieras vidare, eftersom det handlar om hur begreppet kulturarv har använts inom bevarandediskursen. Forskningens uppgift är närmast att dekonstruera begreppet. Det andra fältet behöver ringas in, preciseras och särskiljas från bevarandediskursen.

Vi väljer till en början att skilja ut kultur och arv. Inom kulturforskningen finns en stor mängd kulturdefinitioner. Enligt många uppslagsböcker anses kultur vara detsamma som ”odling”. En sådan definition är inte särskilt användbar för historiker. Oavsett definition bör vi se kultur som en kollektiv

30. Anshelm 1993, s 13f.

31. Se Beckman 1993.

företeelse, som berör mänskliga relationer. Vi har redan berört rågången mellan kultur som konstutövande och kultur som vardagslivets praxis. Definitionen av kultur som konst har vi utmönstrat. Idag används i kulturanalytisk forskning i princip tre definitioner av olika omfång och inriktning. Enligt den vidaste definitionen är kulturen ett helhetsbegrepp som inbegriper en social grupp hela livsmönster eller livsform.³²

Något snävare är den definition som ser kulturen som kommunicerat kollektivt medvetande.³³ Idéerna, idealen, föreställningarna, kunskaperna och värderingarna utgör kärnan i detta begrepp, medan livsformsbegreppet också inbegriper de materiella villkoren. Detta ligger nära den definition som till exempel Peter Burke använt sig av. Kultur är ”ett system av gemensamt omfattade betydelser, attityder och värden, samt de symboliska former (uppträdanden, konstprodukter) som de uttrycks eller förkroppsligas i”.³⁴ Därmed inbegrips också på ett tydligare sätt även handlingar och artefakter i kulturen. Den tredje kulturdefinitionen hämtar inspiration från antropologen Clifford Geertz. I *The Interpretation of Cultures* (1973) ser han kulturen som ett system av meningar, som ett knippe kulturella koder, som styr vårt beteende. De kulturella koderna fungerar som en kulturell grammatik; är moraliskt påbudna och består av de möjliga tänkesätten inom en given samhällsstruktur. De utgör den bas, som möjliggör individens handlingsspektrum.³⁵

Den första och den tredje av dessa kulturdefinitioner är på olika sätt alltför vida. Den första definitionen drar ingen gräns till sådant som inte är kultur. Den tredje definitionen som har störst analytisk potential lider av den brist som karaktäriserar klusterdefinitioner – den avgränsar inte. Eftersom syftet är att avgränsa ett fält så är alltså den första och den tredje definitionen mindre användbar än den definition som ser kultur som kommunicerat kollektivt medvetande.

32. Svend-Aage Andersen, *Salt og brød gør kinden rød. Arbejder liv i Århus 1870–1940*, Århus, 1985 och *Havnearbejderne i Århus – før containernes tid. En undersøgelse af deres livsform og erfaringsverden ca. 1880–1960*, Åhus 1988; Birgitta Skarin Frykman, *Från yrkesfamilj till klassgemenskap. Om bagare i Göteborg 1800–1919*, Göteborg 1985 och *Arbetarkultur – Göteborg 1890*, Göteborg 1990.

33. Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Lund 1979 och *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö 1985; Ulf Hannerz, ”Delkulturerna och helheten”, i Ulf Hannerz, Rita Liljeström & Orvar Löfgren (red), *Kultur och medvetande. En tvärvetenskaplig analys*, Stockholm 1982, s 59, och *Över gränser. Studier i dagens socialantropologi*, Lund 1983, s 145; Billy Ehn & Orvar Löfgren, *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*, Lund 1982, s 13–16.

34. Burke 1983, s 11.

35. Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York 1973; Karl-Olov Arnstberg, *Teori för kulturforskare*, Stockholm 1986.

För det fortsatta definitionsbegreppet behöver vi diskutera det problematiska begreppet arv, som inom kulturarvsforskning inte betyder detsamma som arv i vardagligt tal. I stället för att betona arvet som en artefakt eller bestämd företeelse, vill vi se arvet som ett uttryck för en dialogisk process mellan ett nu och ett då. De sentida aktörerna väljer och formar till en del arvet, men påverkas samtidigt av det. Vi menar att arv uppfattat som en dialog med ett förflutet får en mer dynamisk karaktär än arv förstått såsom ett kollektivt minne, vilket tenderar att uppfattas på ett mer passivt sätt. Vi vill också undvika en definition av kulturarv som innebär ett enkelriktat överförande av vissa kulturella element från en generation till en annan. Kulturarv formas och konstrueras i stället i en dialog mellan nutid och det förflutna. Kulturarv handlar sålunda om kultur, som befinner sig i en aktiv relation till ett förflutet. Detta kan i sin tur uppfattas på olika sätt, antingen som det reella förflutna (en historisk verklighet) eller ett förflutet såsom det uppfattas (eller konstrueras) i nutid, vilket kan vara någonting helt annat. Båda aspekterna torde emellertid vara vetenskapligt intressanta. Det är i högsta grad viktigt att betona att kultur i denna innebörd inte kan analyseras i sig. Kulturella praktiker och institutioner har inte en innebörd som är given en gång för alla. I stället är kulturen en social bruksvara där innebörder är föränderliga och beroende av det sammanhang där kulturella praktiker utövas, vilket ytterligare talar emot att uppfatta ett kulturellt arv som givet till innehåll och innebörd.³⁶

I den fortsatta utstakningen av kulturarv som forskningsfält väljer vi att problematisera begreppet och därmed fältet. Historieforskningen har ett kritiskt uppdrag. I detta uppdrag ingår forskningen om "det nationella" som en viktig uppgift, vilket står i skarp kontrast till den produktion av "det nationella" som omhuldas av det konservativa, nationella projektet.³⁷ Det kritiska perspektivet leder vidare till att vi menar att begreppet kulturarv måste problematiseras utifrån begrepp som klass, genus, etnicitet, generation och historisk förändring. Vi vill inte definiera fältet kulturarv som något givet och oföränderligt, utan vill i stället betona att det är fråga om en kulturell erfarenhet i bruk. På så sätt har begreppet tydliga relationer till identitet satt i relation till den typ av problematiseringar som vi gör ovan. Problematiseringarna av fältet utgår från makt och motmakt. Därför vill vi även betona strategival (exotisering, inkludering, exkludering m m).³⁸

36. Jämför Lars Magnusson, *Den bråkiga kulturen. Förläggare och smidshantverkare i Eskilstuna 1800–1850*, Stockholm 1988, s 251ff.

37. Se även Battail 1999, s 107–113.

38. Jfr Beckman 1999, s 42f.

Vid en kritisk analys av kulturarvet kan man använda samma metodiska och teoretiska redskap som inom annan kulturforskning. Det innebär att exempelvis diskurser, mentaliteter, ideologier, intressen, identiteter, hegemoni- och maktförhållanden kan studeras.

Hur kan man forska om kulturarvet?

Det kan konstateras att kulturarv är minst sagt problematiskt som vetenskapligt begrepp. Om begreppet ska kunna användas på ett fruktbart sätt måste det ges tydliga preciseringar. Kulturarvsbegreppet har förekommit i såväl ideologiproducerande sammanhang som i en bevarandediskurs. Det kan också konstateras att en vetenskapligt användbar definition av fältet kulturarv, innebär att området blir tämligen snävt till sin karaktär. Kulturarvsforskning i en mer bestämd innebörd är med nödvändighet ett begränsat forskningsfält jämfört med exempelvis kulturhistoria, kulturstudier eller historisk antropologi.

Vårt resonemang leder fram till två typer av forskning om kulturarv. Den första typen av forskning handlar om konstruktionen av kulturarvet. Här kan man undersöka hur kulturarv har definierats, hur kulturarvet har byggts upp och avgränsats från andra kulturella uttryck, vilka syften och intressen som olika kulturarvsdiskurser har haft, samt vilka mekanismer som påverkar denna process. Hur har bevarandediskursen konstruerats och förändrats? Vilken roll spelar olika aktörer i denna process? Vilka maktförhållanden har haft betydelse i sammanhanget? Av det tidigare framgår också att kulturarvet används och har använts som en traditionalistisk kulturell strategi för att förstå och finna sig till rätta i en föränderlig vardag. Utifrån ett sådant perspektiv blir det möjligt att studera varför kulturarvet lyfts fram som betydelsefullt för samtiden.

Mer konkret kan studier som rör konstruktionen av kulturarvet gälla: Vilken roll spelar kulturarvet för "det nationella"? Varför har medeltidsveckor blivit populära just nu och vad består denna konstruktion av medeltid av? Varför har arv i allmänhet och kulturarv i synnerhet under senare tid fått en sådan framskjuten plats i både politik, kulturdebatt och forskningssatsningar? Vilka mekanismer ligger bakom att vissa bestämda teman ur det förflutna uppmärksammas av politiker och andra aktörer utanför kretsen av fackhistoriker? Varför blir exempelvis Förintelsen särskilt uppmärksammat just nu? Konstruktionsforskningen är angelägen och passar källkritiskt skolade "dekonstruerande" historiker mycket väl. Trots detta har fältet ännu inte

fått så stor betydelse för historieforskningen utan har framför allt behandlats av etnologer, antropologer och sociologer.

Den första typen av forskning utgår ifrån hur andra än forskaren själv mer eller mindre explicit har definierat eller identifierat som (kultur)arv. Den andra typen utgår från hur vi själva väljer att definiera kulturarv och sätter in detta i ett vidare förändringsperspektiv. Här blir det fråga om att studera kulturarvets roll i samhälleliga förändringsprocesser och betydelse för den kulturella formeringen i samhället. En typ av fråga är: Vilken roll spelar kulturarvet/kulturarven för att forma kulturell (men också politisk och social) identitet, kulturella praktiker eller ett habitus? Här kan noteras att denna fråga hela tiden är dubbelriktad. I samband med formningen av kulturell identitet, praktik och habitus så kan kulturarvet samtidigt omkonstrueras. Det torde också vara fruktbart att studera hur kulturella arv formar sociala relationer och ekonomiskt agerande. Likaså kan det studeras hur kulturarvet bidrar till att forma maktutövning liksom förutsättningar för politikens praktik och retorik. Här ligger det nära till hands att knyta an till begreppet politisk kultur. Sociologen Anne Kane har, med Irland som exempel, visat hur berättelser om det egna förflutna kan utgöra en väsentlig del i kulturell formering och hur dessa berättelser, i den irländska konflikten har fungerat mobiliserande.³⁹ Formandet och användandet av sådana berättelser om det egna (eller andras) förflutna torde vara en väsentlig del i studiet av hur kulturella arv och föreställningar om sådana formar en samtida identitet och samtida handlingsmönster i en dialog med ett verkligt eller konstruerat förflutet.

Det finns givetvis många fler ingångar till kulturarvsforskningen än de vi har skisserat. Vårt syfte har varit att visa att det slitna vardagsbegreppet kulturarv kan ges en vetenskapligt fruktbar innebörd. En förutsättning för detta är dock att begreppet ses ur ett kritiskt förändringsperspektiv.

39. Anne Kane, "Reconstructing Culture in Historical Explanations. Narratives as Cultural Structure and Practice", *History and Theory*, 2000.